

SABAHATTIN ALI

Madonna met bontjas

ROMAN

Vertaald uit het Turks door Erdal Balci

Van alle mensen die ik tot nu toe in mijn leven ben tegengekomen, heeft hij de meeste indruk op mij gemaakt. En hoewel het een paar maanden geleden is dat ik hem voor het eerst ontmoette, heeft deze indruk nog niets aan kracht ingeboet. Steeds wanneer ik alleen ben, zie ik zijn open gezicht voor me met die in de verte starende ogen, die vriendelijk beginnen te lachen zodra ze iemand zien.

Toch was het helemaal geen bijzondere man. Hij zag er niet opvallend uit – net zoals al die mensen die we dagelijks in groten getale tegenkomen zonder dat we ze opmerken. Er was voor zover bekend ook niets in zijn leven – in het openbaar of privé – dat onze nieuwsgierigheid zou kunnen wekken. Hij behoorde tot die mensen waarvan we ons afvragen waarom ze überhaupt leven. Welke logica of hogere macht beveelt hen op aarde rond te lopen en adem te halen? Maar als we zo redeneren, zien we de mensen alleen vanaf de buitenkant. We staan er niet bij stil dat ook zij een hoofd hebben met daarin een naar behoren werkend stel hersenen en een eigen bewustzijn. Als we, in plaats van deze mensen een eigen zielenleven te ontzeggen, ook maar een beetje nieuwsgierig waren en

hun verborgen innerlijk zouden proberen te doorgronden, dan zouden we waarschijnlijk op onverwachte schatten stuiten. Maar merkwaardig genoeg onderzoekt de mens liever zaken die op voor hem bekend terrein liggen. Het is veel minder moedig om in een put af te dalen waar een draak op de bodem huist, dan een put in te gaan zonder te weten wat daarin schuilt. En zo is het eigenlijk puur aan het toeval te danken dat ik mijnheer Raif beter leerde kennen.

Na mijn ontslag als bediende bij een bank in Ankara – ik weet nog steeds niet waarom ik ontslagen werd, men zei dat er bezuinigd moest worden maar een week later zat er al iemand anders op mijn plek – zocht ik lange tijd naar werk. Het kleine beetje geld dat ik nog had zorgde ervoor dat ik de zomermaanden zonder al te veel problemen door kon komen. Maar ik wist dat ik met het naderen van de winter zou moeten stoppen met het overnachten op sofa's van vrienden. Ik had nog voor een week bonnen voor eethuizen en had geen geld meer om ze te vernieuwen. Hoewel ik wist dat mijn sollicitaties niets zouden opleveren – wat inderdaad ook zo bleek te zijn – was ik bij elke afwijzing teleurgesteld. Toen ik zonder dat mijn vrienden er van wisten de winkels langs ging om een baan als verkoper te zoeken en overal nul op het rekest kreeg, dwaalde ik wanhopig tot diep in de nacht door de stad. Zelfs als ik door kennissen werd uitgenodigd om te komen eten, kon ik mijn uitzichtloze situatie niet uit

mijn hoofd zetten. Naarmate mijn nood – ik wist vaak niet waar ik de volgende dag van moest leven – hoger werd, namen merkwaardig genoeg mijn verlegenheid en terughoudendheid in dezelfde mate toe. Wanneer ik bekenden ontmoette die mij eerder nog hadden geholpen bij het zoeken naar een baan of die mij altijd vriendelijk hadden bejegend, dan liep ik hen met afgewend gezicht voorbij. Met mensen van wie ik eerder zonder enig gevoel van schaamte geld leende of bij wie ik mij graag aan tafel liet nodigen, ging ik ook anders om. Als ze vroegen hoe het met mij ging, antwoordde ik met een gemaakt lachje dat het wel goed ging en dat ik binnenkort wel een baantje zou vinden, en liep dan haastig door. Hoe meer ik andere mensen nodig had, hoe groter mijn neiging was ze te mijden.

Op een avond liep ik door de uitgestorven straat tussen het station en het cultuurcentrum en probeerde in een wat opgewektere stemming te komen door te genieten van de prachtige herfst in Ankara. De zon die in de ramen van het buurthuis weerspiegeld werd en zo het witte gebouw met bloedrode vierkantjes bedekte, de lichte nevel – was het stof of rook? – die boven de naaldbomen en de acacia's hing, de kromgebogen arbeiders in hun versleten kleding die naar huis gingen, het asfalt waarin hier en daar diepe sporen van autobanden te zien waren: de mensen en de dingen schenen met zichzelf en hun bestaan tevreden te zijn. Ik had geen idee wat ik nog moest doen.

Precies op dat moment kwam er een auto voorbij. Ik meende in het voorbijgaan een bekend gezicht te zien. En inderdaad stopte de auto en ging er een raampje open. Hamdi, een oude schoolvriend, stak zijn hoofd naar buiten en riep:

‘Waar ga je naartoe?’

Ik liep op de auto af. ‘Ik ga nergens naartoe, ik maak gewoon een wandeling!’

‘Waarom ga je niet met mij mee naar huis?’

Zonder op antwoord te wachten schoof hij een plaats op. Onderweg vertelde hij dat hij langs een paar fabrieken was geweest van het bedrijf waarvoor hij werkte. ‘Ik heb ze thuis getelegrafeerd dat ik eraan kom, waarschijnlijk hebben ze wel iets klaargemaakt. Anders had ik je niet durven uitnodigen!’

Ik lachte alleen maar.

Ik had Hamdi met wie ik vroeger regelmatig optrok, sinds mijn ontslag bij de bank niet meer gezien. Ik wist dat hij een goedbetaalde baan had bij een bedrijf dat in machines handelde en tegelijkertijd tijdelijk directeur was bij een houtfirma. Ik had mij als werkzoekende niet tot hem gewend, omdat ik bang was dat hij zou denken dat ik niet kwam om hulp bij het zoeken naar werk, maar om geld te vragen.

‘Werk je nog altijd bij de bank?’ vroeg hij.

‘Nee, niet meer,’ zei ik.

‘Wat doe je nu dan?’ vroeg hij verbaasd.

Ik antwoordde met tegenzin:

‘Ik ben werkloos!’ Hij nam mij van boven tot onder op en keek naar mijn kleding. Hij kreeg er blijkbaar geen spijt van mij uitgenodigd te hebben en sloeg me vriendschappelijk op de schouders.

‘Daar hebben we het vanavond nog wel over. We vinden wel een oplossing, maak je geen zorgen!’

Hij maakte een tevreden indruk en leek vol zelfvertrouwen. Blijkbaar was hij zo hoog opgeklommen dat hij zijn kennissen een gunst kon verlenen. Ik was jaloers op hem. Hij woonde in een klein maar prettig huis. Zijn vrouw was weliswaar niet heel knap, maar kwam wel sympathiek over. Zonder zich te storen aan mijn aanwezigheid kusten ze elkaar. Hamdi liet mij alleen achter en ging zich opfrissen.

Omdat hij mij niet aan zijn vrouw had voorgesteld, bleef ik besluiteloos in het midden van de woonkamer staan. De echtgenote stond in de deuropening en keek mij zo nu en dan heimelijk aan. Waarschijnlijk wilde ze me uitnodigen om te gaan zitten. Maar ze bedacht zich en verdween.

Ik vroeg mij af waarom Hamdi – die over het algemeen voorkomend was en de regels van de etiquette misschien wel te precies naleefde en waarschijnlijk daarom ook zo veel succes had – mij hier zo had achtergelaten. Misschien waren geslaagde mensen wel bewust onverschillig jegens oude vrienden die in hun ogen geen succes hadden. Zulke mensen konden op een joviale en vaderlijke manier opeens vrienden tutoyeren die ze tot die tijd altijd met ‘U’ aangesproken hadden. Of ze onderbraken een ander

midden in een zin en stelden met een meelevend en begripvol lachje een onbenullige vraag over een heel ander onderwerp. Ik had deze dingen de laatste tijd zo vaak meegemaakt, dat het niet eens bij me opkwam om boos te worden op Hamdi. Ik overwoog om zonder afscheid te nemen weg te gaan en zo mij uit deze onaangename situatie te bevrijden.

Op dat moment echter bracht een zwijgende, oude dorpsvrouw met een wit schort, een hoofddoek en zwarte, gestopte kousen koffie. Ik ging op een van de donkerblauwe met zilveren bloemen bestikte stoelen zitten en keek om me heen. Aan de muren hingen foto's van familieleden en van filmsterren. Op een boekenplank lagen wat driestui-verromans en modebladen. Een paar albums op een salontafel leken al vrij veel bekeken te zijn. Omdat ik niet wist wat ik moest doen, pakte ik een van de albums, maar voordat ik de gelegenheid had erin te kijken, verscheen Hamdi al weer in de deuropening. Met zijn ene hand streek hij zijn haren glad terwijl hij met de andere de knoopjes van zijn Europese overhemd dichtmaakte.

'En, hoe is het met je? Vertel eens!'

'Gewoon, zoals ik je al zei!'

Hij leek in zijn nopjes te zijn met onze ontmoeting. Naar alle waarschijnlijkheid genoot hij ervan mij te kunnen laten zien wat hij allemaal had bereikt of was hij blij dat hij niet hetzelfde lot als ik had getroffen. Mensen zijn geneigd opgelucht adem te halen als vrienden of kennissen iets ergs overkomt. Ze tonen medeleven omdat ze geloven dat

deze vrienden de ramspoed die hen had kunnen treffen, in hun plaats ondergaan. Een dergelijke meelevendheid schulde ook in de vraag die Hamdi stelde:

‘Schrijf je nog?’

‘Zo nu en dan ... Gedichten, verhalen.’

‘Levert het wat op?’

Ik moest weer lachen.

‘Laat die dingen toch,’ zei hij en ging verder in op de deugden van het praktische leven en legde uit dat literatuur op school thuishoorde en daarna alleen maar schadelijk was. Hij praatte met me zoals je met een klein kind praat. Hij leek zich niet voor te kunnen stellen dat zijn gesprekspartner hem een antwoord zou kunnen geven. Waarschijnlijk praatte hij alleen maar zo omdat hij succes had in het leven. Ik keek hem vol bewondering aan en had een domme glimlach op mijn gezicht die hem alleen nog maar meer aanmoedigde.

‘Kom morgenochtend maar langs. Dan zullen we eens kijken. We gaan wat bedenken voor je. Ik ken je. Je bent een pientere jongen. Echt ijverig was je niet, maar dat geeft niet. Ervaring is de beste leermeester ... Vergeet het niet ... Kom morgenochtend vroeg maar bij mij langs!’

Hij leek vergeten te zijn dat hij een van de grootste lui-lakken van school was. Of hij praatte alleen maar zo omdat hij wist dat ik niet in de positie verkeerde om hem dit onder de neus te wrijven.

Hamdi maakte aanstalten op te staan. Ik schoot meteen overeind en stak hem mijn hand toe en zei:

‘Ik ga maar weer eens.’

‘Het is nog zo vroeg, weet je het zeker ... Je moet het zelf weten!’

Het schoot me opeens te binnen dat ik voor het eten was uitgenodigd. Maar hij scheen dat ook volledig vergeten te zijn. Bij de deur pakte ik mijn hoed en zei:

‘De groeten aan mevrouw!’

‘Goed, goed, kom morgen langs. Maak je geen zorgen,’ zei hij en gaf me een klap op mijn schouder.

Buiten was het al behoorlijk donker en de straatverlichting was al aan. Ik haalde diep adem. Hoewel het stoffig was, vond ik de lucht schoon en fris. Langzaam liep ik naar huis.

De volgende dag ging ik tegen de middag naar het bedrijf van Hamdi. De avond daarvoor was ik dat eigenlijk niet van plan geweest. Hamdi had me immers geen echte belofte gedaan. De zinnen waarmee hij mij naar de deur had begeleid, waren clichés die ik van zoveel goedbedoelende mensen had gehoord: ‘We kijken wel, we bedenken wat voor je, we gaan er iets aan doen.’ Desondanks ging ik toch naar hem toe. Het was niet de hoop die mij dreef, maar de wens om beledigd te worden. Het was alsof ik tegen mijzelf zei ‘Gisteravond heb je braaf geluisterd toen hij zich als een groot weldoener voordeed. Nu moet je maar doorzetten. Je verdient niet beter’.

Een bode begeleidde me naar een kleine kamer waar ik moest wachten. Eenmaal in de kamer van Hamdi voelde

ik dat dezelfde domme glimlach als de avond daarvoor op mijn gezicht verscheen en werd nog kwader op mijzelf. Hamdi had het druk met het vele papierwerk op zijn bureau en met de medewerkers die in en uit liepen. Met zijn hoofd wees hij me een stoel en ging door met werken. Ik durfde zijn hand niet te schudden en ging zitten. Nu had ik werkelijk het gevoel alsof ik mij voor een meerdere of een weldoener bevond en was ervan overtuigd dat ik met mijn nederige opstelling deze behandeling verdiende. Wat een grote afstand was er ontstaan tussen mij en mijn schoolgenoot nadat hij mij gisteravond in zijn auto had meegenomen! Hoe vreemd waren de spelletjes die we in de naam van vriendschap speelden! Wat had dit bedrieglijke, lachwekkende en oppervlakkige maar ook onbarmhartige gedrag te maken met echte vriendschap?

Hamdi en ik waren sinds gisteravond in wezen niet veranderd. We waren nog steeds dezelfde mensen. Maar desondanks hadden de kleine dingen die we bij elkaar ontdekt hadden, onbelangrijke details eigenlijk, ons van elkaar verwijderd. Het was nog eigenaardiger dat we allebei deze veranderingen als vanzelfsprekend beschouwden. Ik ergerde me niet aan Hamdi, of aan mijzelf, maar wel aan het feit dat ik nu hier voor hem zat.

Op het moment dat de kamer iets minder druk was, keek mijn vriend mij aan:

‘Ik heb een baan voor je,’ zei hij. Vervolgens keek hij me met een veelzeggende, zelfbewuste blik aan en voegde eraan toe: ‘Dat wil zeggen, ik heb een baan voor je

gecreëerd. Je zult je niet heel erg hoeven inspannen. Je gaat je bezighouden met geldzaken, vooral met die van onze eigen bank. Je wordt een soort verbindingsman tussen ons bedrijf en de bank. Wanneer er niets te doen is, kun je je bezighouden met je eigen werk ... Schrijf zoveel gedichten als je wilt ... Ik heb al met de directeur gepraat, we gaan je aanstellen ... Maar veel salaris krijg je vooralsnog niet, veertig, vijftig lira's. Later wordt het natuurlijk wel meer. Ga nu maar aan de slag! Succes!

Zonder de moeite te nemen op te staan stak hij mij zijn hand toe. Ik pakte die snel en bedankte hem. Hij straalde van blijdschap omdat hij mij een dienst had kunnen bewijzen. Ik begon te denken dat hij eigenlijk helemaal niet zo'n slecht mens was en dat hij zich gedroeg zoals er op zo'n positie van hem verlangd werd. Maar buiten op de gang twijfelde ik weer of ik naar de kamer zou gaan die hij mij had gewezen of dat ik voorgoed dit gebouw zou verlaten. Toen liep ik langzaam met mijn hoofd naar beneden een paar stappen verder en vroeg de eerste bode die ik tegenkwam waar de kamer van de vertaler mijnheer Raif was. De man wees ongeïnteresseerd naar een deur in de verte en liep door. Ik bleef weer stil staan. Waarom kon ik niet gewoon weggaan? Durfde ik geen nee te zeggen tegen een maandsalaris van veertig lira's? Of was ik bang om Hamdi te krenken? Nee! Ik zat al maandenlang zonder werk en wist niet waar ik naartoe moest als ik hier weg zou gaan. Ik zag geen uitweg meer. Daarom verliet ik de donkere gang niet, maar bleef

wachten tot er weer een andere bode langs zou komen.

Ten slotte deed ik toch maar een deur open en zag mijnheer Raif zitten. Althans, ik had hem nog nooit gezien, maar toch wist ik zeker dat degene die daar zo over zijn bureau gebogen zat mijnheer Raif was. Hamdi had tegen mij gezegd: 'Ik heb een tafel laten neerzetten in de kamer van onze vertaler Duits, mijnheer Raif. Hij is een zwijgzame, meelijwekkende man, die niemand kwaad doet.' Dat hij in deze tijd, waarin iedereen meneer en mevrouw werd genoemd, nog altijd aangesproken werd met mijnheer, droeg er aan bij dat ik zonder enige schroom tegen de grijze, slecht geschoren man, die mij met afwezige blik van achter zijn brillenglazen aankeek, zei: 'U bent zeker mijnheer Raif?'

Hij keek mij aandachtig aan en zei op zachte, bedeesde toon: 'Ja, dat ben ik! En u bent zeker de nieuwe medewerker. Ze hebben net uw bureau in orde gemaakt. Gaat u zitten. Welkom.'

Ik nam plaats en bekeek de vale inktvlekken en de krasen op het bureaublad. Zoals normaal is wanneer je tegenover iemand zit die je nog niet kent, wilde ik mijn kamergenoot zonder op te vallen bekijken om een eerste indruk – natuurlijk een verkeerde – te krijgen. Ik had al snel door dat hij zich helemaal niets van mij aantrok en dat hij alweer over zijn werk gebogen zat alsof ik helemaal niet in de kamer was.

Zo bleven we zitten tot aan het middaguur. Inmiddels bestudeerde ik hem zonder enige gêne. Zijn dunne haar

was kortgeknipt en midden op zijn hoofd was hij kaal. Tussen zijn oren en hals hingen lange huidplooiën. Met zijn lange, dunne vingers bladerde hij door het papier voor hem, terwijl hij vlot en zonder moeite vertaalde. Als hij niet op een woord kwam, keek hij naar boven en als onze blikken elkaar kruisten verscheen er een glimlach op zijn gezicht. Hoewel hij er vanaf de zijkant of van boven bekeken uitzag als een oude man, had zijn gezicht als hij glimlachte een verbazingwekkend jonge en onschuldige uitdrukking. Zijn kortgeknipte snor versterkte die indruk alleen maar.

Toen ik 's middags wilde gaan lunchen, zag ik dat hij bleef zitten, een lade van zijn bureau opendeed en een bord en een in papier gewikkeld stuk brood tevoorschijn haalde. 'Eet smakelijk,' zei ik en verliet de kamer.

Hoewel we nu dagenlang in dezelfde kamer zaten, hadden we nog nauwelijks met elkaar gesproken. Met collega's van andere afdelingen had ik ondertussen al kennisgemaakt en had zelfs in een koffiehuis backgammon met ze gespeeld. Zij vertelden me dat mijnheer Raif al heel lang in dienst was bij de firma. Daarvoor had hij als vertaler gewerkt bij de bank die nu nog steeds alle geldzaken behartigde, maar niemand wist wanneer hij daar was begonnen. Ze zeiden dat hij de zorg droeg voor een behoorlijk grote familie en met zijn salaris maar net rond kon komen. Toen ik vroeg waarom het bedrijf hem geen salarisverhoging gaf, antwoordden de jonge werkne-

mers lachend: 'Omdat hij een druilloor is. We weten niet eens of hij wel een vreemde taal spreekt.' Later kwam ik erachter dat hij het Duits uitstekend beheerste en dat zijn vertalingen altijd klopten. Het kostte hem geen moeite om een brief te vertalen die ging over de kwaliteit van het essen- en dennenhout dat vanuit de haven van Susak onderweg was. Ook een technische brief over de werking van een machine vertaalde hij moeiteloos. Contracten en technische specificaties die hij in het Duits had vertaald legde hij op het bureau van de directeur die ze vervolgens ongezien doorstuurde. Als hij niets te doen had, trok hij een la open en las dan een boek zonder het eruit te halen. Op een dag vroeg ik hem wat hij las. Hij had gestotterd en was rood aangelopen als iemand die op heterdaad betrapt was. 'O niets, een Duitse roman!' had hij gezegd en had snel de la weer dichtgedaan. Desondanks wilde niemand in het bedrijf geloven dat hij een vreemde taal sprak. Maar hoe zouden ze dat ook kunnen denken als niets in zijn gedrag daar op wees? Nooit sprak hij in het bijzijn van anderen een woord uit een vreemde taal en je zag hem ook nooit met een buitenlandse krant of tijdschrift in zijn handen. Kortom, hij leek in het geheel niet op iemand die een vreemde taal sprak. Het feit dat hij ondanks zijn kennis geen loonsverhoging eiste, maakte de indruk van zijn collega's alleen maar ongunstiger.

's Ochtends zat hij altijd stipt op tijd achter zijn bureau, hij gebruikte de lunch in zijn kamer en 's avonds ging hij na wat boodschappen te hebben gedaan meteen naar

huis. Ik nodigde hem een paar keer uit om mee te gaan naar het koffiehuis, maar dat weigerde hij. 'Ik word thuis verwacht!' zei hij dan. Ik dacht dat hij een gelukkige vader was die niet kon wachten om weer bij zijn kinderen te zijn. Later kwam ik erachter dat daarvan geen sprake was, maar daar vertel ik straks meer over.

Zijn jarenlange ijver en loyaliteit hadden niet kunnen voorkomen dat hij slecht behandeld werd op kantoor. Wanneer onze vriend Hamdi ook maar het kleinste tikfoutje ontdekte in een van zijn vertalingen, dan ontbood hij de arme man meteen of kwam hij naar onze kamer om hem een uitbrander te geven. Mijnheer Raif was de enige die hij zo behandelde. De andere werknemers hadden hun banen gekregen met behulp van de juiste kennissen en deze durfde Hamdi dan ook niet tegen te spreken. Maar als een vertaling een paar uur te laat was, werd hij woedend en schreeuwde zo hard dat zijn stem in het hele gebouw te horen was. Wat geeft de mens meer genot dan macht uit te kunnen oefenen over anderen? En dat genot wordt alleen maar groter als de gelegenheid daartoe zich niet zo vaak voordoet!

Zo nu en dan was mijnheer Raif ziek en kwam hij niet op kantoor. Een verkoudheid hield hem thuis. Hij had gezegd dat hij jaren geleden pleuritis had opgelopen en dat hij om die reden extra voorzichtig was. Bij de kleinste verkoudheid bleef hij binnen en als hij naar buiten ging, trok hij een paar extra wollen hemden aan. Als hij op kantoor was mocht niemand de ramen opendoen en als hij 's avonds

naar huis ging, omwikkelde hij zijn nek en oren met een sjaal en trok de kraag van zijn oude maar dikke jas ver omhoog. Hij verwaarloosde ondertussen zijn werk niet. Een bode bracht de stukken die vertaald moesten worden naar zijn huis en haalde ze enkele uren later weer op. Toch leek het of je bij de directeur en bij Hamdi een houding kon bespeuren alsof ze wilden zeggen 'Vergeet niet dat we jou ondanks je zwakheid en je gezeur niet de laan uitsturen.' Ze schrokken er niet voor terug hem dit ook te laten merken en verwelkomden hem na een paar dagen van afwezigheid met de woorden: 'Hopelijk was dit de laatste keer!'

Het moet gezegd worden dat ik me op dat moment ook niet erg interesseerde voor mijnheer Raif. Ik was niet vaak op kantoor. Met een aktetas vol documenten bezocht ik de banken en de departementen waar we opdrachten van kregen. Zo af en toe zat ik achter mijn bureau om papieren in orde te maken en aan de directeur en de onderdirecteur voor te leggen. Ik dacht dat een man die brieven vertaalde, Duitse romans las die hij in zijn la had liggen, en zo onbeweeglijk aan zijn bureau zat dat je dacht dat hij had opgehouden te ademen, nietszeggend en saai was. Iemand met een echte ziel zou vroeg of laat uitdrukking willen geven aan zijn gevoelens, zo redeneerde ik. Ik dacht dat iemand die zo stil en afwezig was, wel een leven als een plant moest leiden. Hij voerde als een machine zijn werk uit, stopte alleen maar om met veel aandacht zijn boeken te lezen, deed 's avonds boodschappen en ging weer naar huis. Vermoedelijk vormden de dagen dat hij

ziek was de enige afwisseling in zijn eentonige leven. De collega's op het werk meenden dat hij altijd al zo geweest was. Niemand had ooit gezien dat hij zich ergens druk over maakte. Hij reageerde altijd met dezelfde uitdrukingsloze blik op de meest onterechte beschuldigingen van zijn meerderen. Wanneer hij de vertalingen naar de typistes bracht en deze later weer ophaalde, bedankte hij hen altijd met hetzelfde nietszeggende lachje.

Omdat de typistes weinig aandacht schonken aan zijn opdrachten, was er op een dag weer eens een vertaling te laat. Hamdi stormde de kamer binnen en schreeuwde: 'Hoelang moeten we nog wachten. Had ik u niet gezegd dat ik het druk had en dat ik snel weg moest? Waar blijft die vertaling van de brief aan de Hongaren?'

De aangesprokene stond op.

'De vertaling is af, meneer! De dames kwamen nog niet aan het typen toe. Ze hadden ondertussen andere opdrachten gekregen.'

'Heb ik u niet duidelijk gemaakt dat deze brief voorrang had?'

'Ja, meneer, dat heb ik zeker doorgegeven.'

Hamdi ging nog harder schreeuwen:

'In plaats van antwoorden te verzinnen op mijn vragen, moet u ervoor zorgen dat u het werk op tijd klaar hebt!'

Vervolgens gooide hij de deur achter zich dicht.

Mijnheer Raif verliet ook de kamer om de typisten weer te smeken meer vaart te maken.

Ondertussen dacht ik aan Hamdi. Tijdens dat hele on-

zinnige tafereel had hij mij geen blik waardig gegund. De vertaler Duits ging weer achter zijn bureau zitten. Opnieuw had hij die wonderlijk kalme uitdrukking op zijn gezicht die een ander woedend kon maken. Hij had een potlood gepakt en ging daarmee over het papier, maar leek niet te schrijven maar alleen maar wat te krassen. Hij leek dat niet te doen uit boosheid of om zich af te reageren. Integendeel, ik meende een kleine glimlach om zijn lippen te zien. Zijn hand bewoog snel over het papier en zo nu en dan keek hij met toegeknepen ogen naar wat hij had gedaan. Uit zijn zelfverzekerde lachje bleek wel dat hij tevreden was. Uiteindelijk legde hij het potlood neer en bestudeerde het papier nog eens. Ik bleef kijken en was verbaasd toen ik zag dat zijn gezicht opeens een heel andere uitdrukking kreeg. Het was alsof hij medelijden had met iemand. Ik was zo nieuwsgierig dat ik niet meer kon blijven zitten. Net toen ik wilde gaan staan, ging hij naar de kamer van de typistes. In één stap was ik bij zijn bureau en pakte het papier. Ik was met stomheid geslagen toen ik zag wat er op het papier stond. Op dat kleine velletje stond Hamdi in tien, vijftien losse potloodstrepen afgebeeld zoals hij werkelijk was. Ik denk niet dat anderen de gelijkenis zouden zien, als je de strepen stuk voor stuk bekeek was er ook niets te zien. Maar voor iemand die had meegemaakt hoe hij net midden in de kamer tekeer was gegaan, was er geen twijfel mogelijk. Uit zijn mond, niet meer dan een ongelooflijk simpele rechthoek, sprak een bijna dierlijke woede. In de twee streepjes die samen de

ogen vormden zag je het verlangen het object van woede te doorboren, maar tegelijkertijd ook het onvermogen om daarin te slagen. De neus die op overdreven wijze aan de wangen vastzat, versterkte de beestachtige indruk nog eens. Inderdaad, dit was Hamdi zoals die net hier de kamer was binnengestormd, of beter gezegd, dit was een weergave van zijn ziel. Maar dit was niet de enige reden waarom ik met stomheid geslagen was. Sinds ik begonnen was te werken in het bedrijf had, wist ik niet meer goed wat ik van Hamdi moest denken. Soms keurde ik zijn gedrag goed, maar nog vaker vond ik hem verachtelijk. Ik kon het karakter van mijn oude vriend zoals ik dat kende niet in overeenstemming brengen met het gedrag dat hij hier vertoonde. Ik wist niet meer hoe zijn karakter werkelijk was. Mijnheer Raif had Hamdi met een paar lijnen getekend zoals ik hem, ondanks al mijn inspanningen om hem te begrijpen, nog nooit had gezien. Ondanks zijn primitieve en gewelddadige uitdrukking had Hamdi namelijk ook iets meelijwekkends. En die mengeling van wreedheid en hulpeloosheid had ik nog nooit zo scherp weergegeven gezien. Het was alsof ik mijn vriend pas na tien jaar voor het eerst echt had leren kennen.

Tegelijkertijd begreep ik door deze tekening mijnheer Raif ook beter. Nu snapte ik waarom hij zo stil en teruggetrokken was. Iemand die de mensen zo goed kende en hun innerlijk zo scherp doorzag, kon toch onmogelijk kwaad worden of zich opwinden? Welke keuze had iemand tegenover het laaghartige gedrag van mensen van minder allooi,

behalve rustig te blijven en als een rots in de branding te blijven staan? Onze woede, onze gevoelens van verdriet en teleurstelling komen toch alleen naar boven als we geconfronteerd worden met onverwachte gebeurtenissen die we niet kunnen verklaren? Is het mogelijk om iemand van zijn stuk te brengen die is voorbereid op alles, en die weet wat hij van anderen kan verwachten?

Maar toch bleef mijnheer Raif tegelijkertijd een onbekende. De tekening riep nog een aantal vragen op. Uit de trefzekerheid waarmee deze gemaakt was, bleek duidelijk dat de maker geen beginneling was. Om zo te kunnen tekenen moest je wel jarenlang oefening hebben gehad. Er was niet alleen sprake van ogen die goed keken, maar ook van een vaardigheid om alles tot in de kleinste details weer te geven.

De deur ging open. Ik wilde het papier snel op de tafel terugleggen, maar ik was te laat. Terwijl hij met de vertaling van de brief voor het Hongaarse bedrijf in zijn hand door de kamer liep zei ik bij wijze van verontschuldiging: 'Dat is een heel mooie tekening...'

Ik had verwacht dat hij verbaasd zou zijn en bang dat ik hem zou verraden. Maar dat bleek helemaal niet zo te zijn. Met zijn gewoonlijk vage en afstandelijke glimlach pakte hij het papier uit mijn hand:

'Lang geleden heb ik me enige tijd met kunst beziggehouden,' zei hij, 'Zo af en toe maak ik nog wat schetsjes ... Om de vaardigheid niet helemaal te verliezen ... Kleine dingetjes zoals u ziet ... Gewoon uit verveling.'